

Симоненко Людмила Олександрівна,
провідний науковий співробітник
Українського мовно-інформаційного фонду
НАН України, кандидат філологічних наук,
професор

РОЛЬ ГАЛУЗЕВИХ СЛОВНИКІВ У ПОШИРЕННІ ПРОФЕСІЙНО-НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Літературна мова є культурним надбанням нації, що виступає важливим чинником єдності національного мовного простору. Слово, як багатовимірний духовний категорія, охоплює все, що народ здобув упродовж свого існування. Вищим породженням людської думки є наукова термінологія, в якій закодована історія світової й вітчизняної науки і культури. Інтелектуальне надбання народу збирає і зберігає словник, який, відбиваючи лексичну систему мови, одночасно фіксує передову думку епохи, рівень розвитку літературної мови. Словник – це своєрідна скриня, в яку складають мовні перли, які зберігаються впродовж віків. Він виконує велике освітнє завдання, однаково впливаючи на виховання і освіченість окремої людини [1].

Мова як навчальний предмет виконує дві функції: вона є об'єктом пізнання і засобом оволодіння виучуваними навчальними дисциплінами. Викладання різнопрофільних дисциплін пов'язане зі знанням термінології, яка є вирішальним аспектом навчання та педагогічним інструментом для отримання знання, дає ключові слова для оволодіння тим чи іншим предметом; створенням необхідної навчально-методичної бази: навчальних посібників, методичних порадників, загально мовних, різнопрофільних навчальних словників та енциклопедій. І. Огієнко в свій час зазначав: «не може бути науки, раз на вислів її недостає термінів, а виробленість наукової термінології свідчить собою про культурний зріст народу, його культурне становище» [2].

Основною функцією терміна є збереження, обмін та передавання важливої інформації з покоління в покоління. Важлива роль у цьому належить словникам, які є «своєрідними путівниками в океані лексичних скарбів мови, рятівними маяками лінгвістичної інформації в безбережному словесному морі, це незмінні довідники в праці практика і науковця» [3].

У витоків лексикографії закладені педагогічні завдання: пояснення малозрозумілих слів та навчання культури мови. «Словник – це суспільний інститут, функція якого полягає у визначенні мовної

норми. Він санкціонує вживання певних слів, конструкцій, значень, він надає їм чинності закону» [4].

Викладання різнопрофільних дисциплін українською мовою вимагає освоєння студентами наукової термінології. У цьому процесі їм допоможуть словники різного типу й призначення: загальномовні, галузеві та навчальні, енциклопедії, посібники тощо.

Термінологічний словник – це багатогранна праця, основною функцією якої є відбиття поняттєво-термінологічного апарату відповідної галузі знання, є своєрідним пропагандистом уніфікованої й кодифікованої термінології. Термінологічні словники є суттєвим елементом довідкової літератури, оскільки в них зафіксовано нагромаджений людством досвід, знання про навколишній світ.

Термінологія – це окреслена підсистема загальної лексичної системи мови, яка своєю чергою розпадається на окремі підсистеми за тематичними ознаками: військова, медична, фізична, юридична та ін. терміносистеми. Вона формується разом зі становленням тієї чи тієї науки, структурним розвитком мови, розширенням її суспільних функцій тощо.

Юридична термінологія належить до найдавніших терміносистем, розвиток якої пов'язаний із розвитком суспільства та його політично-правових норм. Вперше юридична термінологія була систематизована в «Німецько-українському юридично-політичному словнику», що вийшов у Відні в 1852 р. на допомогу перекладачам урядових документів із німецької мови на українську, авторами якого були Я. Головацький, Гр. Шашкевич, Ю. Вислобоцький. За неповними підрахунками автора на сьогодні в Україні вийшло понад 70 словників з різних галузей права: з-поміж них заслуговує на увагу оригінальний «Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання» (С. Воробйова, Ю. Зайцев, Н. Соломашенко) за загальною редакцією Ю. Зайцева, виданий Українською Правничою Фундацією. У передньому слові до Словника «Українська правнича термінологія. Якою їй бути?» президент Української Правничої Фундації Сергій Головатий зазначав: «якщо ми серйозно беремося до розбудови правної держави, утвердження верховенства права, то маємо подбати..., щоб це право було об'єктивоване у мові – адекватно і недвозначно; держава та влада просто не можуть повноцінно функціонувати, якщо вони неспроможні ясно і зрозуміло викласти свою волю, надати їй відповідного правномовного оформлення» (с. 5). Назване видання, як зазначено в Передмові до нього, «не має аналогів в Україні та поза її межами як за побудовою та організацією

матеріалу, так і за призначенням та метою... оскільки йдеться про суцільне наукове опрацювання термінологічної лексики, виявлення труднощів терміновживання, уніфікацію та уодностайнення вживання правничих термінів».

Кожна стаття в Словнику складається з кількох пунктів: реєстровий російський термін, його українські відповідники, зафіксовані в різних джерелах (словникова база становить 55 джерел); напр. **правово́й** правовий (РУСЮТ-85, СЮТ-94, РУС-2-68), **правний** (Кр., Вр.), правний (*законный, основанный на праве* (Гр.)). У російській мові термін П. не утворює єдиного ланцюга зі спорідненими термінами *юридический* та *юрист*, хоча в основу їх покладено поняття право (лат. *jus* (*juris* – право) але **правовой**. За словотвірною моделлю російського аналога утворено й український термін **правовий**, хоча наявність суфікса **-ов** у його складі також призводить до певної непослідовності у відтворенні наведеного ланцюга термінів: **правничий-правник**, – але правовий. Зважаючи на наведене вище, пропонується повернутися до традиційно вживаного в українській правничій мові терміна **пра́вний** англ. **legal** (с. 287).

Уваги правників заслуговують й інші правничі словники, з-поміж них:

«Русско-украинский словарь юридической терминологии» (укл. Б.М. Бабій, В.А. Винник та ін.) за загальною редакцією акад. АН УРСР Б.М. Бабя (К., 1985), укладачі якого «намагалися узагальнити процеси становлення і розвитку юридичної термінології залучених до словника мов. Всі слова в ньому наголошені, подана граматична і стилістична характеристика реєстрових слів. При розробленні словникових статей і стійких словосполучень використовувалися загальномовні словники обох мов, енциклопедичні та різногалузеві словники».

«Словник-довідник термінів судової медицини» О. Герасименка, редактор-лексикограф канд. філол. наук Л.О. Симоненко містить 3200 судово-медичних, медичних, правничих, травматологічних, токсикологічних та ін. Словник тлумачно-перекладний: **недба́льство** (халатність) *прав.* посадовий злочин, який полягає у невиконанні або неналежному виконанні посадовою особою своїх обов'язків... (с. 222); **ілюзія** (**иллюзия**) [лат. *illusion* – помилка] – оманливе, хибне, спотворене сприйняття реально існуючого об'єкта або дійсності.

Основні юридичні поняття, що стосуються державного устрою, правової системи України, прав і обов'язків громадян та ін. наведені й прокоментовані в «Юридичному словнику-довіднику» за редакцією

акад. НАН України Ю.С. Шемшученка та в 6-ти томній «Юридичній енциклопедії» (Інститут держави і права) та ін.

Робота з термінологією у системі підготовки нефілологічних спеціальностей займає вкрай важливе місце, оскільки майстерне оволодіння галузевою термінологією є одним із основних показників професійної майстерності особистості. У вихованні творчої особистості важливе місце займає мовна освіта, мовна поведінка, культура мови. Цьому значною мірою сприяють галузеві словники, адже кожен із них розкриває динаміку розвитку як окремих терміносистем так і української наукової термінології в цілому.

Список використаних джерел:

1. Симоненко Л.О. Українська термінологія в дидактиці // Наукові записки. Філологічні науки. Кн. І. Ніжин, 2013. С. 24-28.
2. Огієнко І. Правопис і граматична термінологія // Рідна мова. 1937. Ч. II. С. 417.
3. Паламарчук Л.С. 1980. С. 22.
4. Дюбуа Ж., Дюбуа К. Педагогическая речь словаря / Актуальные проблемы учебной лексикографии. Перевод с французского. М., 1977. С. 38-41.